

ONİKİNCİ HAFTA

DELİLLER ARASINDAKİ ÇELİŞKİYİ (TEÂRUZ) ORTADAN KALDIRMA METODU

KONULAR:

1. Delillerin teâruzu
2. Teâruzu ortadan kaldırma yolları
 - 2.1. Nesh
 - 2.2. Tercih
 - 2.3. Cem ve Tefvik
 - 2.4. Tesâkut ve Terk

1. Delillerin teâruzu :“Müctehidin hükmünü öğrenmek istediği bir meselede, hükümleri birbiriyle teâruz eden (çelişen) iki nassın bulunmasıdır”.

Mesela, naslandan biri haram olduğunu söylerken diğeri mübah olmasını işaret etmesi durumu. İki ayet yada iki hadis arasında olabilir

Örnek:

“إنما الربا في النسيئة”
(Fâiz ancak vadeli borçlanmalarda olur)

“ لا تتبعوا البر بالبر الا سواء بسواء ”
(Eşit miktarlarda olmadıkça buğdayı buğday karşılığında satmayın)

-Birinci hadise göre fazlalık fâizi yani “ribe’l-fadl” haram olmamaktadır.

-Halbuki ikinci hadis, fazlalık fâizini haram kılmaktadır.

-O zaman fazlalık fâizi konusunda teâruz eden iki hadis bulunduğu ortaya çıkmaktadır.:

2. Teâruzu Ortadan Kaldırma Yolları

Nasslar arasında zâhirde görülen teâruzun giderilmesi için usulcüler farklı metodlar tatbik etmişlerdir.

Teâruzun Nasslar Arasında Olması Durumu Dört Metod takip edilir

2.1. Nesh

Mevcut bir şer’î hükmün, aynı konuda daha sonra gelen şer’î bir hükümle tatbikattan kaldırılmasıdır.

Var olan nassın hükmünü kaldıran nassa “nâsih” (ناسخ),

Hükmü kaldırılana ise “mensûh” (منسوخ)

- Nesihi, Allah’a göre beyan sayılırken, insanlar bakımından bir hükmün başka bir hükümle değiştirilmesi (tebdîl)dir.

-Nesihte bazen tatbikattan kaldırılan hükmün yerine başka bir hüküm getirilirken, bazen getirilmez.

Örnek 1: Kible Kudüs iken Kabe’nin Kible olarak tavin edilmesi.

Örnek 2: Şarap içme tatbikattan kaldırılmış yerine başka bir şey tatbik edilmemiştir.

Neshin Varlığı

-İslam hukukçularının büyük çoğunluğu (cumhur), şer’î hükümlerde neshin aklen ve naklen câiz olduğu ve Kur’ân’ın kendisinde de neshin mevcut olduğu görüşündedirler.

Ebû Müslim İsfahanî ise, Kur’ân’ın kendinden önceki şeriatları ve kitapları neshettiğini fakat kendi içinde nesihi bulunmadığını savunmuştur. Günümüz İslam âlimlerinden bu görüşe meyledenler bulunmaktadır.

Kur’ân’da neshin varlığını kabul edenler şu âyetlere dayanırlar:

ما ننسخ من آية أو ننسها نأت بخير منها أو مثلها

“Biz tatbikattan kaldırdığımız veya unutturduğumuz herhangi bir âyeti mutlaka daha iyisi veya benzeri ile değiştiririz”

يمحو الله ما يشاء ويثبت

Allah dilediği hükmü tatbikattan kaldırır, dilediğini de bırakır..

Neshin Şartları

1. Nesheden (nâsih) ve neshedilen (mensûh) hüküm fer’î-şer’î delil olmalıdır.

2. Nesheden delilin neshedilenden daha güçlü ve ondan sonra gelmiş olmalıdır.

3. Birbiriyle teâruz eden nassların telifi imkânsız olmalıdır.

Neshin Çeşitleri

1. **Sarîh Nesih:** Şâri'in açıkça beyan ettiği nesihtir. **Örnek:** Hz. Peygamber kabir ziyaretini önce yasaklamış, sonra bu yasağı kaldırmıştır.

2. **Zımnî Nesih:** Şâri' sonradan getirdiği hükümle önceki hükmü tatbikattan kaldırdığını açıkça ifade etmediği nesihtir.

Mensûh

كتب عليكم اذا حضر احدكم الموت ان ترك خيرا الوصية للوالدين والاقرين
بالمعروف حقا علي المتقين (Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir
mal bırakacak olursa, anaya, babaya, yakınlarla münasip
şekilde vasiyette bulunmak, Allah'tan sakınanlar üzerine
borçtur)

Nâsîh

”يوصيكم الله في اولادكم للذكر مثل حظ الانثيين
(Allah çocuklarınız hakkında erkeğe iki
kızın hissesi kadar (pay vermenizi)
tavsiye eder)

Mensuh
(Hadis)

Biliniz ki Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Artık mirasçı lehine vasiyet yoktur”
ان الله قد اعطي كل ذي حق حقه فلا وصية لوارث 23

-Hz. Peygamber'den nakledilen şu hadisin de bu hükmü teyit ettiği ifade edilmiştir

-Âlimlerin çoğunluğuna göre ikinci âyet birinci âyetin hükmünü neshetmiştir.

3. **Küllî Nesih:** Şâri'in önceden koyduğu hükmü sonradan gönderdiği delil ile fertlerin tamamından kaldırmasıdır. **Örnek:** Kible değişikliği ile ilgili âyet.

4. **Cüz'î Nesih:** Şâri'in önceden koyduğu hükmü sonradan gönderdiği bir delil ile mükelleflerin bir kısmından kaldırmasıdır.

Ayet-i kerimede zina iftirasında bulunan kişilere **seksen değnek cesası** uygulanırken daha sonra gelen ayet Karısına zina isnadında **bulunana mülâ'ane (karşılıklı lanetleşme)** hükmü getiriliyor. Kendisi doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesi şeklindedir.

Nesihle Tahsis Arasındaki Fark

Nesihle tahsis bazı yönlerden birbirine benzemekte ise de, aralarında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Tahsiste âmın bazı fertleri hükmün kapsamı dışında tutulmaktadır. Nesihte ise, sonra gelen şer'î hüküm önceki şer'î hükmü tatbikattan kaldırmaktadır.

Neshi Kabul Eden ve Etmeyen Hükümler

Neshin konusu şer'î hükümlerdir. Fakat bütün şer'î hükümler neshe konu olmaz ve neshi kabul etmez. İbâdet hükümleri, temel ahlakî esaslar ve Şâri'in ebedî olduğunu bildirdiği hükümler neshi kabul etmez. Şer'î-fer'î ve ameli hükümler Hz. Peygamber'in vefatına kadar neshi kabul eder.

Birbirini Nesheden ve Etmeyen Hükümler

-Neshin konusu şer'î hükümlerdir. Fakat bütün şer'î hükümler neshe konu olmaz ve neshi kabul etmez.

1. Kur'ân'ın Kur'ân'la ve Kur'ân'ın Sünnetle Neshi

Bir delili neshedebilecek delil ya onun kuvvetinde veya ondan daha kuvvetli olmalıdır.

mütevâtir bir nass
mütevâtir ile

âhad bir nass
âhad ile

mütevâtir nass, mütevâtir
olmayan her durumda

Neshedebilir.

-Kur'ân âyetleri, delâlet bakımından da eşit oldukları zaman birbirini neshedebilirler.

-Kur'ân âyeti, aynı kuvvette olduğu için, mütevâtir bir haberle de neshedilebilir.

-Hanefiler Kur'ân âyetinin meşhûr sünnet ile de neshedilebileceğini kabul ederler.

2. Sünnetin Sünnetle ve Sünnetin Kur'ân'la Neshi

-Usulcüler, delâlet bakımından eşit olmaları halinde, sünnetin sünnetle neshini câiz görmüşlerdir.

-Buna göre mütevâtir ve meşhûr sünnet birbirini neshedebileceği gibi, âhad sünneti de neshedebilir.

-Âhad sünnet ise bunları neshedemez.

-Kur'ân ise bütün çeşitleriyle sünneti neshedebilir.

3. İcma ve Kıyasın Kur'ân ve Sünneti Neshi

- İcmâ, Kur'ân âyetini ve sünneti neshedemez. Çünkü **kat'î bir nass** varken onun aksine icmâ teşekkül edemez.
- Zannî nassın hilafına icmâ teşekkül edebilir ve bu **zannî nassı** neshedebilir. Ancak burada nassı nesheden âlimlerin görüşü değil icmânın senedi yani dayandığı delildir.
- İcmâ Kur'ân ve sünneti neshedemediği gibi, bunların da icmâyı neshetmesi düşünülemez. Çünkü icmâ Hz. Peygamber'in vefatından sonra kabul edilmiş bir delildir.

Neshi Bilme Yolları

- İki nass veya delil arasında neshin varlığı bazen nasta geçen bir ifadeden anlaşılabilir.

Neshin Hikmetleri

1. İnsanların maslahatlarını korumak. **Örnek:** Kurban eti saklama yasağının kurnması.
2. Hükümlerin vazedilmesinde (teşride) tedricilik. (İnsanları o ortama hazırlamak)

2.2. Tercih

“Teâruz halinde bulunan delillerden birini, ihtiva ettiği tercih ettirici sebebe dayanarak tercih etmek ve diğerini terk etmektir”.

- Tercih prensibine göre, metin yönünden muhkem müfessere, müfesser nassa, nass zâhire, ibarenin delaleti işaretin delaletine, işaretin delaleti nassın delaletine ve iktizanın delâletine, hakikat mecaza, mecaz müştereke, sarîh kinayeye, hafî müşkile, hâs âmma, mukayyed mutlaka, mefhumu muvafakat mefhumu muhalefete tercih edilir. Sened yönünden râvisi çok olan az olana, râvisi hâfıza bakımından güçlü olan zayıf olana, râvisi güzel ahlak sahibi ve müttaki olan bu vasıfta olmayana tercih edilir.

- Nakil yönünden Kur'ân âhad sünnete, mütevâtir sünnet meşhûr sünnete, meşhûr âhada, müsned mürsele, sahabe mürseli tâbiûn mürseline tercih edilir.

- Hüküm yönünden ise, yücûb ifade eden delil nedb ifade edene, haramlık ifade eden ibâha, nedb ve kerâhet ifad edene, ihtiyatı gerektiren ihtiyatı gerektirmeyene, cezanın düşürülmesini gerektiren delil tatbikini gerektirene tercih edilir.

1. Zâhirin Nass İle Teâruzu

Şu âyetlerde böyle bir teâruz vardır:

- **“واحل لكم ما وراء ذلكم” Bunların dışında kalan kadınlar (la evlenmeniz) size helal kılındı.**
- **“فانكحوا ما طاب لكم من النساء مثنى وثلاث وربا ع” O zaman size helal olan kadınlardan birer, ikişer, üçer ve dörder alın**

- Bu iki âyet arasında zâhirde bir teâruz bulunmaktadır.

Bu teâruz şu şekilde berteref edilmektedir:

- Birinci âyet zâhiri ile dörtten fazla kadınla evlenmenin câiz olduğuna delâlet etmektedir.
- İkinci âyet ise nassıyla dörtten fazla kadınla evlenmeyi yasaklamaktadır. Çünkü bu hükmü ifade etmek üzere sevk olunmuştur.

Buna göre ikinci âyetin hükmü birinci âyetin hükmüne yani nass zâhire tercih edilecek ve dörtten fazla kadınla evlenmek şeran câiz görülmeyecektir.

2. Nassın Müfesser İle Teâruzu

- **“توضني لكل صلاة” Her namaz için abdest al”.**
- **“توضني لوقت كل صلاة” Her namaz vakti için abdest al”240.**

Not: Hadisin abdestle ilgili kısmı iki farklı ifade ile nakledilmiştir.

- Birinci hadis kendisinden devamlı kan gelen ve “müstehâza” (hastalık kanı gelen) durumunda olan kadının kılacağı her namaz için abdest alması gerektiğini göstermektedir.

- İkinci hadise göre ise bu durumdaki kadın, her namaz için değil her vakit başında abdest alması yeterlidir. Bu abdestle o kadın diğer vakit girinceye kadar istediği kadar namaz kılabilir.

- Birinci hadis ihtiva ettiği lafızlar bakımından nasstır. Aynı zamanda bu tevile açıktır.

- İkinci hadis ise ihtiva ettiği lafızlar bakımından müfesser olup manası daha açıktır. Bu sebeple burada müfesser nassa tercih edilir.

3. Muhkemin Nass İle Teâruz

Şu iki âyet muhkeim nassla teâruzuna misaldir:

واحد لكم ما وراء ذلكم “Bunların dışında kalan kadınlar (la evlenmeniz) size helal kılındı

وما كان لكم ان تؤذوا رسول الله ولا ان تنكحوا ازواجه من بعده ابدا - “Sizin Allah’ın elçisini üzmeniz ve onun vefatından sonra eşlerini nikâhlamanız asla câiz değildir

-Birinci âyette Evlenilmesi helal olan kadınlar bildirilmekte,

-İkinci ayet Hz. Peygamber’in vefaâtinden sonra eşleriyle evlenin haram olduğunu bildirmekte.

- Âyet nassıyla bu duruma delâlet etmektedir.

-Âyet muhkem olduğu için nesih ve iptale de ihtimali yoktur. Böylece nass ile muhkem teâruz etmiş bulunmaktadır. Bu durumda muhkem nassa tercih edilir.

2.3. Cem ve Tefvik

“Tevil, takyit veya haml gibi yollarla teâruz halindeki iki delili uzlaştırmak ve teâruz kaldırmaktır”. Cem ve tevfik metodunu tatbik ederken iki delilin aynı kuvvette olmasına ve varılan hükmün dinin ruhuna ve umumî prensiplerine aykırı olmamasına dikkat edilmelidir. Mesela, nassların her ikisi de âmm ise, birinin diğerinden farklı neviye delâlet ettiğine hükmedilir. Şu iki hadiste böyle bir durum vardır:

Size şâhitlerin en hayırlısının kim olduğunu haber vereyim mi? Sahabe dedi ki: Evet yâ Resûlellah. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Şâhitlik etmesi istenmeden kendiliğinden şâhitlik eden kimsedir”.

En iyileriniz benim çağımdakiler, sonra onlardan sonra gelenler, sonra onların ardından gelenlerdir. Daha sonra öyle bir topluluk gelir ki, şâhitlik etmeleri istenmediği halde şâhitlikte bulunurlar”

-Birinci hadis ister Allah hakkı isterse kul hakkı ile ilgili olsun, şâhitlik etmesi istenmeyen kimsenin şâhitliğinin kabul edileceğine delâlet etmektedir.

-İkinci hadis ise, Allah hakkı veya kul hakkı konularında şâhitlik etmesi istenmeyen kimsenin şâhitliğinin kabul edilmemesi gerektiğini göstermektedir.

2.4. Tesâkut ve Terk

“Cem ve tevfik yoluyla da uzlaştıramayan delillerle amel edilmemesidir.” Buna göre müctehid, cem ve tevfik yani uzlaştırma metodlarıyla da iki müteâriz delili uzlaştıramazsa bunları delil olarak kullanmaktan vazgeçer ve bunlardan daha alt derecedeki bir delil ile hüküm verme yoluna gider.

Hz. Peygamber güneş tutulması esnasında kılınan namazı yani kûsûf namazını diğer namazlar gibi bir rûku ve eki secde ile kılmıştır.

Fakat Hz. Aişe’den nakledilen başka bir hadise göre Resûlüllah bu namazı mutad namazlar gibi değil, dört rûku ve dört secde ile ve iki rekat olarak kılmıştır.

Görüldüğü üzere bu iki hadis rûku ve secde konusunda teâruz etmiştir. Bunları birbirine tercih edecek güçlü bir sebep, cem ve tevfik için bir âmil de bulunmamaktadır. Bunun için Hanefiler her ikisi ile de amel etmemiş, kıyasa müracaat ederek kûsûf namazının da iki rekat, tek rûku ve iki secde halinde kılınacağına hükmetmişlerdir.

Bir konuda teâruz edip uzlaştıramayan iki nassın dışında başka bir delil bulunamazsa o zaman istishab prensibine göre yani o konudaki yerleşik prensibe göre amel edilir.

Teâruzun Nassların Haricindeki Deliller Arasında Olması Durumu

Teâruz, âyet veya hadis gibi nasslar arasında değil de mesela kıyaslar arasında olursa, müctehid bu kıyaslardan daha üstün olanını tercih eder. Mesela, illeti nass ile sâbit olan kıyas, ileti akıl yoluyla sabit olandan daha üstündür ve teâruz halinde ona tercih edilir. Kıyaslar arasında tercihte bulunamayan müctehid, İslam hukukunun ana prensiplerine ve İslam’ın ruhuna aykırı olmamak kaydı ile, vicdanî kanaatine göre hüküm verir.